

آشنایی با گیاهان شاخص ایران
با تکیه بر جغرافیای گیاهی
به منظور آموزش طبیعت گردی (اکوتوریسم)

تألیف:

دکتر ولی الله مظفریان

عضو هیأت علمی مؤسسه تحقیقات جنگل ها و مراتع کشور

سرشناسه	: مظفریان، ولی الله، ۱۳۳۲ -
عنوان و نام پدیدآور	: آشنایی با گیاهان شاخص ایران با تکیه بر جغرافیای گیاهی به منظور آموزش طبیعت گردی (اکوتوریسم) / تألیف ولی الله مظفریان.
مشخصات نشر	: تهران: مهکامه، ۱۳۹۳.
مشخصات ظاهری	: ۱۴۴ ص: مصور(رنگی).
شابک	: 978-600-7127-09-4
وضعیت فهرست نویسی	: فیبا
یادداشت	: نمایه .
موضوع	: گیاهشناسی — ایران
موضوع	: گیاهان — رده بندی
موضوع	: گیاهان — بوم شناسی
رده بندی کنگ	: ۱۳۹۳ ۶ آ ۵ / م QK۳۷۱
رده بندی رویی	: ۹۵۵/۵۸۱
شماره کتابشناسی ملی	: ۳۶۰۳۴۰۰

عنوان کتاب: آشنایی با گیاهان شاخص ایران با تکیه بر جغرافیای گیاهی به منظور آموزش طبیعت گردی (اکوتوریسم)
(مدیریت بازدیدکنندگان و سلامت اکوسیستم طبیعی و فرهنگی)

تألیف: دکتر ولی الله مظفریان

نوبت چاپ: سوم، دی ۱۳۹۸

تیراژ: ۱۰۰۰ جلد

ناشر: مهکامه

حروفچینی و صفحه آرای: فاطمه عباسپور

طرح جلد: حسین مبینی پور

لیتوگرافی: باختر

چاپ: گهر اندیشه

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۷۱۲۷-۰۹-۴

قیمت: ۲۳۰۰۰۰ ریال

مراکز پخش: ۱- تهران، خیابان انقلاب، خیابان فخر رازی، نرسید به لیافی نژاد، کوچه انوری، پلاک ۸، طاق مستوفی.

تلفن: ۶۶۴۹۷۰۵۰ - ۶۶۴۸۸۲۰۳ - ۶۶۹۶۱۵۰۹ - ۹۱۱۳۹۷۴۰۲۱

۲- تهران، میدان انقلاب، بین خیابان ۱۲ فروردین و اردیبهشت، کتابفروشی آگاه. تلفن: ۶۶۱۰۷۳۲۲ - ۶۶۴۶۰۹۳۲

www.mahkame.com

en_mahkame@yahoo.com

پست الکترونیکی:

نمایندگی ها شهرستان:

۱- اصفهان: میدان شهدا، خیابان کاوه، بعداز چهارراه باهنر، کوی ولیعصر، پلاک ۴۱۹

پخش کیمیا: ۴۴۸۴۰۲۰ - ۴۴۸۰۲۸۵ (۰۳۱۱)

۲- اصفهان: چهارباغ عباسی، مجتمع تجاری چهارباغ، طبقه زیرزمین، پلاک ۲۶، تلفن: ۲۲۳۸۸۵۶ (۰۳۱۱)

۳- مشهد: کتابفروشی درخشش، تلفن: ۲۲۵۱۹۲۳ (۰۵۱۱)

۳- شیراز: بانک کتاب صادق شیراز، تلفن: ۳۳۳۰۱۰۷۱ (۰۷۱)

۴- رشت: کتابفروشی مژده، تلفن: ۲۲۲۳۶۳۷ (۰۳۱)

طبق قانون حمایت از مؤلفان و مصنفان، هر گونه کپی برداری، تکثیر کلی یا جزئی از مطالب کتاب، بدون اجازه ناشر، پیگرد قانونی را به همراه دارد.

فهرست مطالب

۵	مقدمه
۷	آشنایی مختصر با گیاه‌شناسی در ایران
۱۱	نواحی رویشی ایران
۱۲	ناحیه رویشی اروپا - سیرت
۲۱ و ۱۲	ناحیه رویشی ایرانو - تورانی
۱۳	- حوزه خزری (هیرکانین)
۲۱	Hormuzi subprovince - حوزه آرمنو-ایرانی
۲۲	زیر حوزه آذربایجان
۲۴	Elbursian subprovince - زیر حوزه البرز
۲۹	North Khorasanian subprov. - زیر حوزه شمال خراسان
۳۲	Kurdo-zagrosian prov. - حوزه کرد و زاگرس
۳۳	زیر حوزه زاگرس شمالی
۳۶	زیر حوزه زاگرس جنوبی
۳۸	East Zagrosian subprov. - زیر حوزه شرق زاگرس
۴۱	Central Iranian prov. - حوزه ایران مرکزی

حوزه رویشی Nubo-Sindiana prov. یا جنوب ایران South-Iranian از ناحیه

۴۵.....Sharo-Sindian region رویشی

۵۱.....خلاصه تقسیمات جغرافیایی گیاهی ایران

۵۲.....خلاصه تقسیمات جغرافیای گیاهی جهان

۵۵.....معرفی تعدادی از گیاهان شاخص

۹۷.....تصاویر

www.ketab.ir

مقدمه

ایران سرزمینی وسیع با سابقه تاریخی بسیار طولانی است که از دیرباز مورد توجه سیاحان، ایران‌شناسان و باستان‌شناسان بوده و با تنوع و پراکندگی و تنوع جانوران و گیاهان همواره مورد توجه دانشمندان علوم زیستی گیاهان، جانورشناسان بوده است. امروزه با گسترش امکانات حمل و نقل و آسان شدن دستیابی به نقاط مختلف به تعداد علاقمندان آشنایی به طبیعت ایران افزوده شده است و سالیانه افراد زیادی از نقاط مختلف جهان بمنظر ایران‌گردی عازم کشور ما می‌شوند و علاوه بر تعداد زیادی از ایرانیان علاقمند به آشنایی با وطن خود، زمینه دست‌آموزی مسافرت‌هایی می‌زنند که علاوه بر دیدار اقوام و دوستان و شهرهای مختلف به دیدار نقاط بکر طبیعت، آثار باستانی و موزه‌ها می‌پردازند و قطعاً سؤالات زیادی در ارتباط با گیاهان اطراف و احوال کاربردهای آنها رای آنان مطرح می‌شود.

لذا در سالهای اخیر لزوم پرورش کسانی که اطلاعات و راه‌های ارتباط با آثار باستانی و نشانه‌های حیاتی موجود در این نقاط داشته باشند احساس شده و مؤسسه‌ها و مراکزی بوجود آمده‌اند که دست به تربیت افرادی به نام راهنمایان طبیعت‌گردی زده‌اند.

بدون شک یکی از مهمترین عناصر حیاتی در طبیعت گیاه است که هرکدام با بگذراندن تعدادی از آنان را خواهید دید. علاوه بر گسترش شهرنشینی و لزوم داشتن مراکز تفریحی هم‌چون پارکها و فضای سبز شهری روز به روز به تعداد گیاهان غیربومی که به ایران وارد می‌شوند افزوده می‌شود و نیاز آشنایی با آنان ایجاب می‌کند که بتوان با داشتن کتابهای ساده راهنمایی‌کننده بمنظور آشنایی حداقل با تعدادی از شاخص‌ترین آنها دست به تولید اطلاعات برای این گروه از علاقمندان به طبیعت و راهنمایان طبیعت‌گردی زد. لذا در اینجا به عنوان گیاه‌شناس و آشنا با گیاهان ایران اعم از خودروی و کاشته شده، درختان و درختچه‌ها و گیاهان علفی اقدام به تهیه کتابچه‌ای بدین منظور نموده‌ام. که قطعاً از نگاه گیاه‌شناسان بزرگ ایران نواقص فراوانی دارد

ولیکن سابقه آشنایی من با این گروه از جوانان راهنمای طبیعت‌گردی و آگاهی از حدود دانش آنان سبب شده تا به زبانی هرچه ساده‌تر به بیان و معرفی تعدادی از گیاهان شاخص و رایج در نقاط مختلف ایران بپردازم و شاید یکی از ساده‌ترین راه‌ها داشتن عکس‌های گویا از این گیاهان به‌همراه نام علمی و فارسی آنان باشد. لذا در این کتابچه ابتدا به بیان ضرورت آشنایی با نامهای علمی گیاهان پرداخته، در ارتباط با جغرافیای گیاهی و نواحی رویشی ایران اطلاعاتی بیان داشته، در ارتباط با هریک از تقسیمات جغرافیایی به تعدادی از گیاهان شاخص درختی و درختچه‌ای و انحصاری آن اشاره کرده سپس در فصلی جداگانه به معرفی بسیار مختصر و جزئی با ویژگی گیاهشناسی تعدادی قریب به ۲۰۵ گونه از آنان به‌همراه عکس‌های رنگی گویا ته شده توسط مؤلف پرداخته می‌شود که در فصل جغرافیای گیاهی به آنها با فلش (➔) اشاره شده و در متن کتاب نیز در کنار شرح‌های کوتاه که به روش الفبایی تیره، جنس و گونه آورده شده‌اند به شماره عکس‌ها اشاره شده است.

امید که علاقمندان به طبیعت‌گردی بهره کافی را از این کتابچه مقدماتی ببرند و نواقص عدیده آنرا به من و خداوند منان ببخشانند.

در اینجا ضرورت دارد که از سرکار خانم فاطمه عباسپور که با صبر و شکیبایی اقدام به صفحه‌بندی و آرایش و جای‌گذاری عکس‌ها نموده‌اند و سایر محرمات انتشارات مهکامه جهت پذیرش مسئولیت چاپ و انتشار این کتابچه قدردانی و سپاسگزاری نمایم. با یادآوری کنم که مسؤولان سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری و مؤسسات تربیت راهنمایان طبیعت‌گردی بویژه (مؤسسه طبیعت‌گردان) نیز نقش قابل توجهی از نظر تشویق و هدایت در جهت تهیه این کتابچه داشته‌اند که از همگی آنان سپاسگزاری می‌نمایم.

با احترام ولی مظفریان

آشنایی مختصر با گیاه‌شناسی در ایران

این مسئله بسیار مهم است که افراد وقتی به طبیعت وارد می‌شوند با چه دیدی به آن می‌نگرند طبعاً افرادی هستند که سالهاست به طبیعت پای گذاشته و در آن اندکی زندگی کرده اند اما این که چند درصد از این افراد آن را دقیقاً شناخته‌اند، یا حداقل در حد شناخت باطنی و دید جستجوگر به آن نگریسته باشند جای تأمل دارد، مطمئناً دانشجویان این دوره با گذراندن این درس قادر خواهند بود پتانسیل‌های خود را در رابطه با جغرافیای گیاهی ایران تشخیص دهند و از آن بهره گیرند. این که به طبیعت وارد شویم مهم نیست، بلکه مهمتر از آن اینست که طبیعت را بدرستی بینیم، خلقت و رمز رویش رستنی‌های آن را درک کنیم و آن را به خوبی بشناسیم تا بتوانیم از آن استفاده کنیم. در این بحث به طبقه‌بندی گیاهان از نقطه نظرهای متفاوت میردازیم و به معرفی آنها در حدی مختصر خواهیم پرداخت برای اطلاعات بیشتر می‌توانید به کتابهای: ۱- فرهنگ نامهای گیاهان ایران، ۲- درختان و درختچه‌های ایران، ۳- فلور رنگی استان ایلام، ۴- فلور رنگی استان یزد، ۵- فلور رنگ استان خوزستان، ۶- فلور رنگی دماوند، ۷- فلور رنگی گیلان، ۸- رده‌بندی گیاهی، ۹- شناخت گیاهان دارویی و معطر ایران نوشته دکتر ولی‌الله مظفریان، ۱۰- مجموعه فلورهای رنگی ایران نوشته دکتر احمد هرمان و مجموعه فلورهای فارسی از انتشارات مؤسسه تحقیقات جنگلها و مراتع به سرپرستی دکتر مصطفی اسد، راجعه و از مطالب و عکس‌های آن بیشتر استفاده کنید. کشور ایران دارای ۸۰۰۰ (هشت‌هزار) گونه گیاهی است و هر گیاه بوسیله سه اسم شناخته می‌شود.

۱- تیره Family

۲- جنس Genus

۳- گونه Species

اگر ما درخت چنار را به این نام می‌شناسیم این نام، نام محلی است که ایرانی‌ها آن را به این نام شناخته‌اند اما مردم سایر کشورهای جهان آن را به این نام نمی‌شناسند. این ایجاد هماهنگی و یک نواختی جهت شناختن و ارتباط در تبادلات علمی از سه نام علمی بالا که به صورت لایه‌ای

Platanaccae/ Platanus orientalis L.

ارایه می‌شود استفاده می‌کنیم. تیره واحد طبقه‌بندی بزرگ است، مثلاً ۸۰۰۰ گونه گیاهی ایران در میان حدود ۱۴۰۰ جنس و ۱۵۶ تیره جای می‌گیرند. در ایران بزرگ‌ترین جنس از نظر تعداد گونه‌ها جنس گون (*Astragalus*) است که در ایران حدود ۸۰۰ گونه دارد.

در ایران حدود ۱۴۰۰ جنس خود روی مختلف داریم. بنابراین هنگامیکه می‌خواهیم جغرافیای گیاهی کشور را بشناسیم ابتدا نیاز به طبقه‌بندی گیاهان داریم و باید از قبل آنها را طبقه‌بندی کرده باشیم.

لینه (Linneus) پدر طبقه‌بندی گیاهی و جانوری است. او اولین کسی است که در سال ۱۷۵۳ تصمیم گرفت که از آشفتگی بازار عدم یکنواختی نامهای گیاهان جلوگیری کرده و آنان را طبقه‌بندی نماید. لینه دانشمند سوئدی است و گیاهان را به زبان لاتینی نام گذاری کرده است. بعد از لینه در دنیا به پیروی از او گیاهان را طبقه‌بندی کردند. با این روش طبقه‌بندی تا به حال مشخص شده است که در دنیا حدود ۲۵۰۰۰۰ گونه گیاهی داریم.

گیاهان را از نظر قدرت پراکندگی و بردباری رویشگاهی می‌توان به سه گروه تقسیم کرد:

۱- گیاهان جهان وطنی (Cosmopolitan): این گیاهان ممکن است در تمام سطح کره زمین وجود داشته باشند. یعنی وقتی شرایط یکسان برای گیاه وجود داشته باشد گیاه در هر کجا باشد رشد می‌کند، مثلاً علف‌های هرز (Weeds) با کود دادن به زمین و آب در هر جای ایران و هر کجای دنیا که از نظر اقلیمی مشابه ایران باشد می‌روید، و این دست گیاهان می‌توان به گیاهان آبی (Aquatic plants) اشاره داشت، شاید بتوان گفت یکی از شاخص‌ترین گونه‌های این گیاهان گزنه (*Urtica dioica*) است که در سراسر جهان می‌روید.

۲- گیاهان با رویش وسیع یا بومی (Native, Indigenous) اما در مناطق خاص برای مثال خاور میانه: این نوع گیاهان در مقیاس وسیع رویش می‌کنند اما در همه جای جهان پراکنده نیستند و پراکندگی آنان مربوط به یک سری مناطق است. برای مثال اغلب گیاهانی که فقط در قاره اروپا، آسیا، آفریقا یا آمریکا می‌رویند ولیکن در قاره دیگری دیده نمی‌شوند. در ایران تعداد گیاهانی که در این گروه هستند حدود ۶۰۰۰ گونه است.

۳- گیاهان اندمیک یا انحصاری (Endemic) این گیاهان محدودیت خاص می‌رویند، این گیاهان در محیط خاص و با پراکندگی خاص و در مقیاس و وسعت کمتر می‌رویند و اغلب آنها را می‌توان در یک محیط کوچک ملاحظه کرد.

نمونه بارز آن کمای ایرانی *Ferula persica* است که فقط در ایران و در ارتفاعات البرز رشد می‌کند و در هیچ جای دنیا غیر از ایران رویش ندارد. در ایران حدود ۲۵۰۰ گونه گیاه انحصاری وجود دارد.

طبقه‌بندی گیاهان برحسب خصوصیات مرفولوژیک یا ریخت‌شناسی (Morphologic) آنان انجام می‌شود و هر چند نوع یا گونه (Species) گیاه را در یک گروه خاص بنام جنس (Genus) قرار می‌دهند و چندین جنس در یک گروه مشخص بنام تیره (Family) جای می‌گیرند و مهمترین عامل طبقه‌بندی آنها شباهت‌های آنها از نظر شکل اندام‌های دستگاه تولیدمثل (Reproductive organ) یعنی گل و میوه است.